

Opponensi vélemény

Hámori Balázs 'Új szereplők és magatartásformák az átalakuló tranzakciós térben' c.

akadémiai doktori értekezéséről

A 287 oldalas műben ábrák és táblázatok jegyzéke (8-11. o.), tartalmi kifejtés (12—262. o.) és hivatkozások felsorolása (263-287.o.) található. A 250 oldalas tartalmi kifejtés a Bevezetést (12-25. o.), a vevő és az eladó viselkedésének és viszonyának az információgazdaságban bekövetkező változásaival foglalkozó I. részt (26-184. o.) és a versenyző és kooperáló termelők/eladók piaci megjelenését elemző II. részt (185-262. o.) öleli fel.

A tartalmi kifejtés döntő részét képező I. rész 4 fejezetből áll, amelyek a piaci tranzakciók környezetének infokommunikációs technológiák okozta átalakulásával (27-78. o.), az eladók és a vevők viselkedésének az új tranzakciós térben jellemző változásaival (78-107. o.), a figyelem ökonómiájával (108-149. o.), és az infogazdaság piacain kialakuló bizalommal, reputációval és identitással (150-184. o.) foglalkoznak rendre.

A II. rész 3 fejezete a verseny átalakulásával és a versengő magatartásformák leírásával (186-209. o.), az infogazdaságban működő versenykorlátozó tényezőkkel és új magatartásformákkal (210-249. o.), valamint az eredmények bemutatásával és a konklúziók levonásával (250-262. o.) foglalkozik.

A hivatkozások több mint 350 tételben sorolják fel a széleskörű hazai és nemzetközi szakirodalmat. Az értekezés alaki megjelenése jól strukturált, a felhasznált statisztikai adatok hitelesek és korszerűek, a táblázatok és grafikák jól áttekinthetőek, a hivatkozások korrektek és jól nyomon követhetőek.

Összességében, az értekezés mindenben megfelel a formai követelményeknek.

A tartalomra vonatkozó szokásos strukturális elemekről a következők állapíthatók meg:

Az értekezés címe hűen tükrözi a tartalmi mondanivalót. A szerző valós problémát vet fel, amikor a globális gazdaság minden szeletét átható bizonytalanság gyökerét igyekszik megtalálni egy sajátos területen, a tranzakciós térben, a piaci kapcsolatokban.

A felvetett problémára fókuszáló hazai és nemzetközi szakirodalmat alaposan és korrekten mutatja be. Meggyőzőnek tűnik az eddig mások által elért eredmények kritikus értékelése és a saját probléma-megoldási kísérlet szükségességének indoklása.

A szerző saját probléma-megoldási kísérletének bemutatásánál ismerteti az új, vagy átvett alapfogalmakat, kulcsdefiníciókat (pl.: tranzakciós tér, GPT, ICT, crowdsourcing, virtuális marketing, stb.).

A szerző a vizsgálat keretfeltételeit, axiómáit a neoklasszikus közgazdaságtan új institucionalista változatából és a viselkedésgazdaságtanból emeli át. Ezen elméleti keretek között fogalmazza meg saját hipotéziseit (H1-H5). A hipotézisek a felvetett problémára adott kreatív megoldási kísérletként jelennek meg.

A hipotézisek tesztelése egyrészt a rendszerparadigma (kvalitatív módszerek, összehasonlítás, történeti megközelítés, stb.), másrészt a kvantitatív leírások (statisztikai adatok, táblázatok, ábrák, stb.) segítségével történik.

Mindezek után a jelölt saját új eredményeit 17 pontban foglalja össze. Ezeket az eredményeket figyelembe véve, mind az 5 hipotézisét megerősítettnek tekinti, ezért azokat tézisként kezeli. Végül az eredmények hasznosíthatóságáról nyilatkozik.

Összességében, a szerző világosan bemutatja a tudományos értekezés valamennyi tipikus tartalmi strukturális elemét.

A jelölt szerint az elmúlt két évtizedben egy új általános célú technológia, az infokommunikációs technológia megjelenése és széleskörű elterjedése, valamint annak a még létező ipari kapitalizmussal való együttélése döntően hozzájárult a globális gazdaság szinte minden területén érzékelhető bizonytalanság növekedéséhez. Ez a bizonytalanság behatolt az infogazdaság tranzakciós terének minden elemébe.

Ez a változás a meghatározó jellegű társadalmi-gazdasági berendezkedés, a komplex intézményi rendszer keretei között ment végbe. Ennek nyomán új játékszabályok, tranzakciós intézmények és viselkedési minták jelentek meg.

A tranzakciós térbeli változások döntően az ICT olyan alapvető tulajdonságait tükrözik, mint pl. a hiperkonnektivitás, a dematerializálódás és virtualizálódás, a variabilitás, ill. rugalmasság, a tanulás kulcsszerepe és a permanens megújulás. Ugyanakkor ezek a változások a tranzakciós szereplők viszonyában és magatartásában összefüggnek egymással és a társadalmi-környezeti változásokkal is.

Az 1990-es évektől kibontakozó ICT-forradalom hatására kialakuló új tranzakciós tér kiterjed a globális gazdaságra és rányomja bélyegét az abban lezajló folyamatokra: jellemzővé válik a megrendelésre termelés (kereslet-szívás), a just-in-time raktározás, az eladó-vevő viszonyának megváltozása (személyre szabott eladó-vevő kapcsolat, valós idejű megoldások, e- és m-kereskedelem, átfordulás a vevők egyéni igényeire rezonáló termelés felé, stb). Az új helyzetben előtérbe kerültek a figyelem, mint értékkel rendelkező cseretárgy ökonómiájának megfontolásai.

A jelölt részletesen foglalkozik a bizalom, a reputáció és az identitás kérdéseivel az infogazdaság piacain, mikro- és makroléptékben.

Ezt követi az új tranzakciós térben versenyző és kooperáló termelők/eladók természetrajzának bemutatása. Miközben továbbra is a verseny motiváló és kényszerítő ereje adja a gazdasági dinamika alapját, megváltoztatja a szereplők magatartását, mert új követelményeket támaszt velük szemben: az általános technológiai gyorsulás miatt a versenyelőnyök igen rövid életűek, erős a versenynyomás, a 'követő stratégia' kockázatos, megjelennek a bomlasztó innovációk, felerősödik a koncentrációs tendencia. Ugyanakkor megjelennek a (spontán és tudatosan választott) versenykorlátozó tényezők, melyek hatására a verseny új típusa jön létre, amelyre a tökéletlen alkalmazkodás, az aszimmetrikus informáltság és az erős externális hatások jellemzők. Emellett tanúi lehetünk egy új tranzakciós térbeli jelenségnek is: ez az együttműködő versengés (koopetíció).

Az értekezés rövid tartalmi összefoglalása után az alábbi kritikai észrevételeket tesszük (a jelölt által kiemelt kutatási eredmények, ill. megfogalmazott konklúziók sorrendjében):

1. A jelölt úgy házasítja össze a viselkedésgazdaságtan individualista és a rendszerparadigma holisztikus módszertani megközelítését, – hogy összhangban az új intézményi közgazdaságtannal – a komplex társadalmi-gazdasági rendszer által meghatározott viselkedési módokat állítja vizsgálatának középpontjába. Ennek során az egyénből (érdek, viselkedés, döntés) indul ki, de az egyének kooperációjára és konfliktusaira helyezi a hangsúlyt. Így jut el a hiszterézis jelenségéhez, mely szerint

rövidtávon a meglévő intézményi keretek korlátozzák az egyéni döntéseket, de hosszú távon az egyéni cselekvések megváltoztatják ezeket a kereteket.

Újszerű eredménynek tekinthető a hiszterézis kimutatása az új tranzakciós térben.

2. A rendszerparadigma alapján leíró jelleggel összehasonlítja az ipari kapitalizmus GPT-jének és a most kialakuló gazdasági rendszer ICT-jének közös és eltérő vonásait. Az összehasonlítás eredményei megalapozottak.
3. A jelölt szerint a tranzakciós térben lezajlott változások visszatükrözik az ICT főbb sajátosságait (hiperkonnektivitás, dematerializálódás, ... stb).

Számunkra nem tűnt meggyőzőnek az az igazolás többoldalúsága.

4. Különösen fontos annak megítélése, milyen mértékben sikerült a jelöltnek valóban elhelyezni a közgazdasági elméletben az ICT-nek köszönhető néhány új jelenséget (virtuális termékek, megfoghatatlan tőke, IN-ről nyomtatással előállítható termékek). Szerintünk a beemelés sikeresnek tekinthető, de elméletileg új eredményhez nem vezetett.
5. Az ún. visszagöngyöltési tétel alkalmazásával eltért következtetések (a fizikai tőke elanyagtalanodása, túllépés a fizikai szellemi tőke merev megkülönböztetésén, a fizikai tőkében növekvő szellemi tőke-hányad, ill. az adott tőkejóság további visszabonthatósága szellemi tőke-elemekre) – új eredményeknek tekinthetők.
6. Fontos újdonságnak tekinthető a szerző azon megállapítása, hogy a megrendelésre termelés csupán látszólag jelenti a kereslet-kínálat automatikus egyensúlyát. Valójában e látszat mögött egyrészt az aktuális kereslet és a meglévő kapacitások, ill. a kereslet és a kapacitás-fejlesztés közötti egyensúly hiánya állhat, amit egyszerűen áthelyeznek a bizonytalan jövőbe és ezzel súlyosbítják az egyensúly hiányát.
- 7-8. Új eredménynek tekinthető annak megállapítása is, hogy a nagyvállalatok különböző módszerekkel áthárítják a kereslet hosszabb távú alakulásának bizonytalanságából eredő problémákat a tranzakciós tér kisebb gazdasági hatalommal rendelkező szereplőire (outsourcerek, atipikus foglalkoztatottak, stb). Ugyanekkor ez a gyakorlat fokozza az általános bizonytalanságot.
9. Újszerű eredménynek tekintjük a Kahneman – Slovic- Tversky – féle anomáliák (a racionálistól eltérő viselkedési módok) létezésének kimutatását a figyelem-allokációban, a döntésekben, az új információk megértésében és feldolgozásában.
10. Egyet értünk a jelölttel abban, hogy nagyon időszerű lenne a BD (túláradó információ) problémáinak közgazdasági vizsgálata.
11. Csak demonstrációs célt szolgál az értekezésben tárgyalt játékelméleti modell.
12. Az e-kereskedelem kockázatainak átfogó feltérképezésénél hiányoljuk a közgazdasági elemzést. Nem volt világos számunkra, miként határolja el egymástól a kockázatot és a bizonytalanságot.
13. Újszerű eredménynek tekinthető az IN-en eladót jellemző objektív paraméterek szerepének (a bizalom erősítésében) szűrés-elméleti magyarázata.

14. Új eredménynek tekintjük az eladók és vevők versengő és kooperáló viselkedése egyidejű megjelenésének, sőt összeolvadásának (koopetíció) – elemzését.
15. Újszerű eredménynek tűnik annak a megállapítása, hogy az információs kaszkádok burjánzása jelentős mértékben hozzájárul a verseny torzulásához és az infogazdaság instabilitásához.
- 16-17. Részben tekintjük új eredménynek azt a következtetést, hogy a tranzakciós térben megnőtt a véletlen (és a szerencse) szerepe, ami nagy mértékben befolyásolja a tranzakciók eredményességét és a résztvevők verseny-pozícióit, aminek következtében hosszú távon a követő stratégia siker-esélyei jelentősen csökkentek (az ipari kapitalizmus időszakához képest).

A fentiek alapján úgy véljük, hogy a szerző hipotéziseit (H1-5) csak részben, bár döntő mértékben erősítették meg a tesztelés eredményei. Különösen hiányoljuk a bizonytalanság közgazdasági vonatkozásainak ('fait tails' Black Swans, előrejelezhetőség, kivédhetőség, biztosítási óvintézkedés, barbells stratégia, stb.) részletes szakirodalmi beemelését, önálló tárgyalását, ill. saját kezelési javaslatait.

Egyét értünk az értekezés eredményeire vonatkozó hasznosíthatósági következtetésekkel.

Összességében, megállapítható, hogy az értekezés és a vele tartalmi összhangban álló tézisfüzet – a jelölt hosszú idejű kutató munkájának önálló eredménye, amely hiteles adatokat tartalmaz. Fő megállapításai, az egyes kritikai megjegyzések ellenére, eredeti tudományos eredményekkel gyarapítják tudományunkat, hozzájárulnak a közgazdaságtudomány továbbfejlődéséhez. Ennek alapján **javaslom**

- a nyilvános vita kitűzését,
továbbá
- a mű elfogadását.

Miskolc, 2014. november 07.

Nagy Aladár